

Володимир ГОЛУБЧЕНКО

“ПРОСВІТА” СУМЩИНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

В статті розглядається роль і значущість такого громадського об'єднання, як Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т. Шевченка у збереженні історичної спадщини українського народу, формуванні в нього багатой духовності, почуття любові до рідної мови і культури.

Ключові слова: культурна спадщина, національна самосвідомість, мова, духовність.

Постановка проблеми. У процесі національного державотворення відновлюються традиційні українські інститути, які формують історичну пам'ять народу, утверджують національну свідомість, формують духовне здоров'я українців. Серед таких громадських організацій є “Просвіта”, яка заснована прогресивною громадськістю у 1868 р. Просвітяни в основу своєї діяльності поклали ідеї оберегів рідної мови, поширення історичних знань про життя народу, проведення культурно-освітніх громадських заходів, видання книг, газет, журналів та ін.

Аналіз актуальних досліджень. За останні десятиліття вийшли друком праці, автори яких (О. Субтельний, В. Керецман, Н. Керецман, П. Федака, П. Ходанич, О. Шерегій та ін.) у тій чи іншій мірі зачіпалися окремі аспекти діяльності Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка. Важливе значення для відображення діяльності організації мають документи “Просвіти” (зокрема, протоколи з різних регіонів), які друкувалися в наукових збірниках товариства. На даний момент завдання полягає в тому, щоб за скромною базою документальних даних відобразити патріотичний рух громадськості в рамках товариства.

Мету статті автор убаचाє в з'ясуванні ролі такого громадського об'єднання, як Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т. Шевченка у збереженні історичної спадщини українського народу, формуванні в нього багатой духовності, почуття любові до рідної мови і культури.

Виклад основного матеріалу. На Сумщині просвітянські традиції суспільної демократичної думки та основ культури заклали відомі громадські діячі Я. Козельський, Ф. Туманський, Г. Сковорода, В. Каразін, О. Паліцин, О. Лазаревський, О. Потебня, М. Сумцов, Б. Грінченко, О. Алчевський, П. Куліш, О. Олесь, П. Лобко та ін. Вони сприяли поширенню європейської демократичної ідеї, краєзнавства – відкривали школи, книгарні, художні галереї, пробуджували громадську високоморальну думку. Чи не найкраще сказав провідник української “Просвіти” П. Мовчан про розбудову держави, формування світогляду народу: “Є один шлях для нас – шлях гуманістичних орієнтацій, загальнолюдських цінностей, просвітительства, – і тут роль

товариства “Просвіта” має бути особливою... Мета культури, а відтак і завдання інтелігенції – це формування Я – Особистості” [5].

Мета діяльності “Просвіти” – повернути український народ до історичної спадщини, акумульованої тисячоліттями нашої минувшини, утвердити думку, що без мови немає держави, а без духовності не постає етнічна свідомість і природовідповідність нації. Підставою для такої тези є головна думка М. Грушевського: “Визнання української народності окремішною й самостійною національною одиницею, якій не повинні ставитись ніякі обмеження...” [1, с. 3].

І хоча місцева влада ставила певні обмеження щодо суспільно-культурного розвитку, однак у ХІХ ст. на Сумщині виникали таємні гуртки, братства, як предтечі майбутніх “Просвіт”, в яких зароджувалася національна ідея відродження України.

Ще в 1883 р. такий гурток патріотів виник і в Лебедині. До нього входили Іван та Герасим Венгеровські, Петро Тригуб, Василь Немчинов, Федір Архангельський, Василь Алферов та інші. Очолювали лебединське братство учень Сумського училища Іван Пантелійович Гурмаженко та учень Лебединського повітового училища Марко Омелянович Головка. Гуртківці мали літературу “преступного содержания” і гектографічний апарат для її розмноження. Найбільше лютило жандармського майора Трубщикова те, що гуртківці зберігали вірші під загальним заголовком “Із Харківського тюремного замку” та співали українських пісень, зокрема “Світе тихий, краю милий, моя Україно”.

Новим поштовхом у розвої національної ідеї став приїзд у Лебедин учителя малювання Никанора Харитоновича Юнацького. Як згадувала його дружина, Надія Василівна, групи патріотів збиралися щораз в іншому місці: на Білодідовому хуторі, в привокзальному будинку, що по Охтирській вулиці в Лебедині, у секретаря земської управи М. Грищенка, Чирвиному провулку в учня міського училища Костянтина Чирви.

Ідею незалежності України пропагував учитель Ворожбянської недільної школи Юрій Іванович Базавлук. У подальшому Базавлука й Онацького поєднала дружба. У 1908 р. Никанор Харитонович заснував у Лебедині національно-патріотичний гурток, який згодом стали називати “Шевченківським”. Гуртківці пропагували українську мову, твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, утверджували віру в справедливість. У річницю з дня народження Кобзаря гуртківці організували шевченківський вечір. Зібралися на вулиці Середівці в хаті Бондарця. Стефан Андрійович Таранушенко прочитав реферат про творчість Шевченка; потім присутні декламували вірші, співали українських народних пісень “Ой, не ходи, Грицю”, “Заповіт”, “Засвітали козаченьки”.

Прагнення української інтелігенції відродити національну культуру висунуло потребу гуртуватися в громадські організації. Факти свідчать, що основною організаційною формою всенародного руху за національне відродження стали на початку ХІХ ст. товариства “Просвіта”. До “Просвіти” записувались і чоловіки, і жінки, багаті й бідні, освічені й зовсім неписьменні –

всі ті, у кого було бажання здобувати знання. Це стало причиною масового виникнення товариств “Просвіта” як в губернських містах, так і в глухих українських селах.

Просвітницька діяльність на Сумщині започаткована під впливом харківських, чернігівських та полтавських губернських діячів, таких, як О. Лазаревський – душа конотопської “Просвіти”, якого називали чистим сумлінням Конотопщини. Олександр Матвійович народився в с. Гирявці Конотопського повіту Чернігівської губернії (з 1923 р.с. Шевченкове Конотопського району Сумської області). Вчений зробив внесок у джерелознавство й археографію, історіографію і бібліографію. У його працях порушуються питання історії, географії і статистики, архівознавства, генеалогії та ін.

Олександр Лазаревський спілкувався з Т. Шевченком, близько сприймав його світогляд, духовні і моральні цінності – шлях до ідеалу, до гармонії з природою, поділяв погляди на освіту про те, що потрібно виховувати людину з багатограними знаннями і високими моральними якостями. Вихована людина із сприйманням духовних цінностей і мистецтва апелює до глибоких почуттів, найвищим виявом яких є совість, знання, істина, честь і добро; “людина в центрі цілого буття, цілого світу – як природи і історії, так і усіх сфер культури” [3, с. 329].

Закінчивши Петербурзький університет, О. Лазаревський повернувся на Чернігівщину, де досліджує освіту, друкує “Статистичні звіти про українські народні школи”, які свідчили, що у XVIII ст. в Україні було набагато більше шкіл, ніж їх стало в XIX ст.; у 1890 р. стає головою товариства Несторалітописця. Не байдужим був учений і до музейної справи. Він один із організаторів музею в Чернігові при Чернігівському статистичному комітеті. Згодом брав участь у заснуванні музею в Конотопі, сприяв створенню музею в Києві.

Фундатором культурно-мистецького життя на Роменщині на початку 20 ст. виявили себе українські громади, які усвідомлювали думку, що народ – джерело всіх надбань матеріальної та духовної культури, тому потрібно вивчати історію, мову, літературу, мистецтво, широко пропагувати музику і пісню, театр. Серед визначних просвітян виявили себе фольклорист Павло Гнідич, скульптор Іван Кавалерідзе, художник Євмен Мінюра, археолог Микола Макаренко та ін. Вони сприяли створенню народного театру, з якого вийшли корифеї культури С. Шкурат, В. Яременко, І. Воликівська та ін. Роменські просвітяни були генераторами патріотичних ідей – відкрили у Ромнах перший в Україні пам’ятник Т. Г. Шевченку (1918 р.), створили у місті краєзнавчий музей, обладнали громадську бібліотеку, започаткували фонд картинної галереї.

Протягом 1917–1920 рр. в Ромнах було створено кілька осередків “Просвіт”: Засульська, Новолозівська, Могильська; сільські – в Хмелові, Перекопівці, Засуллі, Ведмежому та ін. Притання культурного життя у краї вирішувалися на повітових з’їздах “Просвіти”. З інформаційно-методичною

метою активісти видавали журнал “Просвітянин” та “Просвітянин-кооператор”.

Роменська “Просвіта” відіграла важливу роль у координації діяльності суспільного життя, вона виконувала роль відділів культури й освіти (на той час діяли лише повітові відділи освіти, з якими співпрацювала роменська “Просвіта”). [2].

Просвітяни поширювали серед читачів книги, як носії моральних цінностей та суспільних ідеалів, влаштували літературні вечори, ставили вистави українських класиків-драматургів. Духовна культура роменців кликала до засвоєння високих духовних цінностей, наукових знань, до вивчення рідної мови, фольклору і широкого використання здобутків мистецтва. Саме ці здобутки уособлює у своїй багатогранній культурній діяльності І. П. Кавалерідзе, який розглядав прекрасне як джерело естетичної насолоди і радості до гармонії природи і світу.

Носіями високих духовних злетів на Сумщині були кобзарі. Серед них відомі особистості – Григорій Кожушко, Єгор Мовчан, Євген Адамцевич, які були носіями суспільних ідеалів, добра, гуманізму і справедливості. Вони виявляли у своїй творчості дух і енергію народу, несли історію козацтва і Запорізької Січі. Недарма ж наших талановитих співаків запрошував на зібрання відомий історик Д. Яворницький, щоб кобзарі з Сумщини подарували запоріжцям незборимий дух і радість серця.

Філософ Григорій Сковорода, який бував у нашому краї, і закликав людину “пізнати себе”, писав: “Люди в житті своїм працюють, метушаться, утаюються, а нащо – багато хто й сам не тямить. Коли помислити, то з усіх людських затій, скільки їх там тисяч не буває, є один кінець – радість серця” [4, с. 432]. А засобами, які викликають “радість серця” мають бути рідна мова, музика, народні пісні, краса природи, образотворче мистецтво.

В архівних матеріалах за квітень 1917 р. знаходимо першу згадку про те, що в Сумах у будинку Бережного на Покровській площі (нині Червона) започаткована В. Покровським сумська “Просвіта”. У її статуті повідомлялося: “Наша ціль – просвітницька робота серед нашого найменшого брата, знайомити люд український з його рідною історією, літературою і музикою, а також найбільш зрозумілим способом поширювати поміж нього всякі агрономічні і сільськогосподарські відомості”. Урядом було милостиво дозволено “малоросійську” пісню, бо рота кожному українцеві не заткнеш, він народжувався і помирав з рідною піснею. Для цього просвітяни відкривали українські бібліотеки, організовували драматичні й хорові колективи, поширювали українське народне мистецтво, відкривали безплатні школи в селах і містах Сумщини, збирали кошти для допомоги сільським учителям та лікарям, на медичну допомогу убогим мешканцям.

У цей же час вів активну просвітницьку роботу вчитель малювання чистописання реального училища (нині школа № 4) Никанор Онацький, який в 1913 р. переїхав з Лебедин до Сум і оселився в одноповерховому особняку на тодішній Реальній вулиці(нині вул. Антонова).

Просвітянський талант останнього виявився в 20-ті роки при створенні ним у Сумах художньо-краєзнавчого музею, першим директором якого він і був. Онацький виступив як ініціатор спорудження пам'ятника Т. Шевченкові в Сумах, який постав у сквері міста в 1926 році, а в музеї облаштував Шевченківську кімнату, де експонувалися художні твори, речі поета, прижиттєве видання “Кобзаря”.

Важлива роль належить Н. Онацькому в розгортанні культурного життя Сумщини. Його музей став своєрідним вогнищем культури. Свою мистецьку сутність творець узагальнив у нарисі “Сім років існування Сумського музею”, написаного з великим знанням справи, усвідомленням духовного значення культури минулого для морального зростання людини.

У 1925 р. музеї налічувалось 10 279 експонатів. Серед них: 6 416 стародруків, безцінні полотна І. Рєпіна, Л. Боровиковського, В. Серова, старовинні козацькі парсуни Полуботків, Апостолів, інші унікальні пам'ятки. Чимало експонатів безпосередньо відшукав Н. Х. Онацький. Особливу цінність являли собою офорт Т. Г. Шевченка “У шинку”, “Приятелі”, “Кобзар” з дарчим написом поета та інші.

Помноженню музейних експозицій, поглибленому вивченню рідного краю сприяли археологічні експозиції на Сумщині за участю провідних археологів. Одна з них була проведена. У 1926 р. спільними зусиллями Миколи Макаренка, Сільвестра Магури, Никанора Онацького. Дослідження археологічних пам'яток він проводив як спільно з науковими працівниками, так і самостійно, отримавши повноваження на це від Всеукраїнського археологічного комітету, Українського комітету охорони пам'яток культури.

Н. Онацький прагнув поширити знання про мистецтво серед народу, видавав праці “Старовинні кахлі Сумщини”, “Українська порцеляна” тощо. Брав участь у розкопках близько 20 курганів, здійснив натурне обстеження ряду археологічних пам'яток на околиці Сум.

Просвітяни турбувалися про відкриття українських шкіл. У 1918 р. була відкрита українська спільна (для хлопчиків і дівчат) гімназія в Сумах (підготовчий, перший і другий класи). У підготовчий клас приймалися діти без екзаменів, які закінчили два відділення початкової школи, у перший клас – які закінчили однокласну школу, у другий – двокласну школу.

Також “Просвіта” відкрила українську гімназію в с. Н. Сироватка, яка мала три перших класи. Діти незаможних селян могли навчатися безкоштовно за умови успішного виконання програми.

У 1917–1918 рр. під час розбудови української школи постала нагальна потреба в підготовці національно свідомих педагогічних кадрів. Саме тоді відбулися вчительські курси з українознавства у більшості міст сучасної Сумщини: в Охтирці, Білопідлі, Лебедині, Конотопі, Глухові, Ромнах, Ямполі. Особливо плідними виявилися результати курсів, у діяльності яких взяли участь визначні науковці й громадські діячі України і нашого краю: Г. Ващенко, П. Дорошенко, С. Василенко, П. Волинський, М. Рудницький, П. Зайцев, Г. Хоткевич, С. Таранушенко та інші. Наприкінці 1918 р. розпочали свою діяльність педагогічні курси при Сумському Народному Університеті

ім. Т. Шевченка. Програма сприяла опануванню здобутків сучасної педагогічної науки, посиленню уваги до духовного світу й психічного розвитку дитини, широкому використанню навчально-виховному процесі засобів мистецтва й літератури.

З метою поширення української культури серед населення, товариство “Просвіта” організувало курси, на яких було прочитано ряд лекцій: “Ідеал громадського виховання” (Я. Мамонтов), лектор В. Коломієць виступив на тему “Утиски української культури”. Також була прочитана перша лекція з українознавства. Привернула увагу слухачів лекція українською мовою “Трагедія української інтелігенції”. Відомий публіцист Микола Іванович Юхновський бесідував з членами “Просвіти” з проблем тогочасного політичного життя.

У кінці серпня в Сумах почала працювати повітова управа Української демократичної хліборобської партії, яка взаємодіяла з Сумською спілкою товариства “Просвіта”. Партія відстоювала права української культури. Члени партії вважали, що освіта повинна бути всім доступна, безкоштовна й обов’язкова, і спиратися на національне державне виховання.

Велику увагу товариство приділяло видовищним заходам. Сумська “Просвіта” ставила благодійні спектаклі. Після свого артистичного турне до “Просвіт” Полтавщини, де відбулося 36 концертів, 2 жовтня 1918 р. до Сум завітав славнозвісний кобзар Іван Кучугура-Кучеренко. Тут він виступив на концерті разом з артистом Василем Цимбалом, який прочитав реферат на тему “Про кобзу, кобзарів, історичні й народні пісні”, а також продекламував уривки з творів Франка, Грінченка, Олеся.

Просвітницькі товариства кожного року вшановували пам’ять Т. Шевченка. Так, 11 березня 1918 р. товариство “Просвіта” в помешканні Сумської реальної школи організувало “Шевченківську вечірку” в присутності всіх культурно-просвітницьких організацій міста.

З метою поширення культури серед населення, 6 жовтня 1918 року у приміщенні “Просвіти” відбувся з’їзд просвітян Сумського повіту. Присутні прийняли резолюцію, в якій звернулися до Голови Ради міністрів української держави щодо поширення української мови. Просвітяни підтримали меморандум Київської “Просвіти” щодо українського слова. Українська мова в українській державі повинна бути державною, обов’язковою для всіх урядових та громадських публічно-правових закладів, установ та організацій.

Було звернуто особливу увагу на викладання української мови та українознавства в школах. Ворожі виступи урядовців проти української мови, як мови державної, вважалися за виступ проти України.

У резолюції, зокрема, писалося: “...На Сумщині зараз книжковий голод на українські підручники для нижчих і середніх шкіл”. Просвітяни звернулися з проханням до українського уряду – видати українські підручники.

Цього ж дня просвітянин Я. Мамонтов прочитав лекцію “Українська муза перед судом національної самоосвіти”, із двох частин. У першій звернув увагу

на той період української літератури, найяскравішими представниками якого були І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко. Література на той час була "обмеженою". Другий період літератури почався з моменту її служіння національному розвитку, подвигам і славі народній. Яскравим представником цього періоду був Т. Шевченко.

У другій частині лекції Мамонтов наголосив на важливому періоді української літератури, яка долала всі перешкоди російської імперії, вступала на шлях народності і художньої творчості, чітко й правдиво почала виявляти патріотичні ідеї. Лектор процитував І. Франка, Чупринки й інших письменників.

Я. Мамонтов наголошував у своїх творах на тому, що мірилом людської сутності є краса, честь, совість, як своєрідні форми виразу людських відносин. Продовжуючи традиції Бориса Грінченка, Михайла Коцюбинського, Степана Васильченка, Лесі Українки, Івана Франка, Яків Мамонтов підносив національний виховний ідеал, орієнтував людину на благородну діяльність в творенні національних цінностей на ідеалах гуманізму і справедливості. За свої моральні переконання наш земляк Я. Мамонтов зазнав переслідувань у 30-х рр. минулого століття.

Просвітницька робота проводилась і в Конотопському повіті. З огляду на те, що освіта є основною умовою, без якої не можна успішно будувати нові демократичні форми національного державного життя, Конотопське товариство "Просвіта" у своїй листівці закликала земляків прибути на організаційне зібрання. Керівництво ставило на меті об'єднати в єдине велике просвітньо-культурне товариство окремих осіб та організації м. Конотопу і повіту, які поширювали національну освіту.

Просвітяни прийняли звернення до народу: "Всі ті, хто хотів би, щоб український народ не перебував більше у темноті й убожестві, а пройнявся національно-політичною свідомістю і став нарівні з іншими культурними націями, хто хотів би, щоб український народ не був погноєм, на якому розвиваються квітки чужої культури, а жив своїм власним національним життям, той повинен подбати, щоб у м. Конотопі і по селах повіту читались популярні лекції, щоб були відкриті курси та школи для дорослих, щоб усюди були народні книгозбірні-читальні. Це завдання має виконувати товариство "Просвіта", що організовується у м. Конотопі. Увесь Конотопський повіт повинен бути відкритий для "Просвіти", Народних будинків та інших просвітницьких організацій. На зібрання запрошуються всі діячі народної освіти: педагоги, лектори, артисти, співці, музики, книгарі і завідувачі книгозбірень, урядовці, які займалися національним вихованням українського народу і всі інші, хто співчував цій справі і бажав би допомогти її розвитку".

Конотопська "Просвіта" на першому ж з'їзді просвітян була реорганізована у "Повітову спілку Просвіт", стала духовним осередком повіту і несла патріотизм в народ.

Особливо просвітяни турбувалися про педагогічні кадри. У Конотопі вони організували вечірні курси для дорослих. Конотопський відділ народної освіти,

у зв'язку з відсутністю досвідчених викладачів з фізичного виховання в трудових школах, відкрив курси з підготовки вчителів фізичної культури з терміном навчання – 4 місяці. Приймали осіб від 18 до 30 років. Після закінчення занять випускників працевлаштували в трудових школах міста та округи.

У 1917–1921 рр. про поширення знань серед народу дбав керівник охтирської “Просвіти” Б. Антоненко-Давидович. Керівником Краснопільської “Просвіти” був агроном М. Довгополук, у Тростянці та Білопільлі – Ю. Миргородський і Х. Головченко, у Глухові – вчитель і поет І. Піонтковський. Усі вони, як і Б. Антоненко-Давидович, згодом стали жертвами сталінських репресій, як і директор Сумського театру Я. Шовкун-Дунайський і вчителі П. Цовма і С. Сапун.

У 1919 р. до просвітницької роботи активно підключилася рідна сестра Олеся Марія Голубова, вчителька Сумської школи, а також директори шкіл № 3, 4, 9 Михайло Акімов, Іван Мілованов, Ковалько та інші.

Активним діячем просвітницької діяльності у 20-ті рр. на Сумщині був кандидат педагогічних наук, заслужений учитель Г. Самброс. Понад 50 років він віддав педагогічній діяльності, турбувався про розвиток освіти у рідному краї, виявив себе як талановитий педагог-організатор. Г. Самброс, Б. Антоненко-Давидович та М. Довгополук заснували Охтирське дитяче містечко (1920 рр.), у якому виховувалися безпритульні діти. Мешкаючи в Сумах, працював інспектором народної освіти, учителем у школі, з 1925 – викладачем педагогіки у Сумському педінституті.

За радянських часів, майже півстоліття, до кінця 1989 року, “Просвіта” була заборонена, але не в забутті. Під тиском свідомих українських патріотів організація відродилася через Товариство української мови імені Тараса Шевченка. В Сумах відбулися установчі збори. Перед присутніми з доповіддю “Рідна мова – душа народу” виступив завідувач кафедри української мови Сумського педагогічного інституту, кандидат філологічних наук О. Скорик.

Сьогодні “Просвіта” повернулася із забуття, відроджується, несе правду про минуле й сучасне, розкриває сторінки українознавства, знайомить народ з непересічними культурно-освітніми надбаннями минулого. На Сумщині в районах діють первинні осередки просвітян, в яких працюють учителі, митці культурно-освітніх закладів та установ. Діяльність “Просвіти” – це дорога до культурного оновлення суспільства. Адже Гердер писав: “Людина не може уявити собі іншої мети як творити гуманне, закріплене у ній природою” [6, с. 388].

Висновки. Таким чином, своєю діяльністю просвітяни утверджують у суспільстві принципи гуманізму, взаєморозуміння, співробітництва, релігійної та громадянської злагоди, лояльного ставлення громадян до держави, всебічно турбуються про розбудову та зміцнення України, її духовне зростання. “Просвіта” сприяє утвердженню української мови як єдиної державної мови в усіх сферах суспільного життя, пропагує знання з галузей науки, культури, дбає про збереження й навколишнього природного середовища як однієї з умов утвердження та розвитку української нації.

Література

1. Грушевський, М. З біжучої хвилі: Статті і замітки на теми дня 1905–1906 [Текст] / М. Грушевський. – К. : 1906. – 176 с.
2. Дуброва, Г. Заснування і діяльність роменської “Просвіти” на початку ХХ ст. : [Рукопис] / Роменський краєзнавчий музей. – Ромни, 2010.
3. Історія філософії України [Текст] : хрестоматія. – К. : Либідь, 1993. – 354 с.
4. Кремень, В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст] : підручник / В. Кремень, В. Льїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
5. Мовчан, П. Зробімо те, чого не змогли зробити батьки наші [Текст] / П. Мовчан // Літературна Україна. – 1991. – № 38. – 19 вересня.
6. Человек. Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения [Текст] / ред. И. Т. Фролов; сост. П. С. Гуревич. – М. : Политиздат, 1991. – 132 с.

Summary

Holubchenko, Volodymyr. “Prosvita” Sumy region in the context of National Identity: History and Present.

The article examines the role and importance of such public associations as the All-Ukrainian Association “Prosvita” named by T. Shevchenko in preserving the historical heritage of the Ukrainian people and shaping it into a rich spirituality, love of their native language and culture.

Keywords: *cultural heritage and national identity, language and spirituality.*

Отримано 25.11.2011